

Kot očitek redakciji moram omeniti, da predstavljata sl. 5 in 6 na str. 111 fragment skodele in statuete, ne pa samo fragment skodele.

Miodrag Grbić: Gradište kod Kikinde (Srpska akademija nauka, Starinar, organ Arheološkog instituta SAN, Nova serija, Knjiga I, Beograd 1950, str. 115—118, 6 slik v tekstu in francoski povzetek).

Izredno zanimanje je zbudilo v arheoloških krogih odkritje »Gradišta« pri Veliki Kikindi. Še z večjim zanimanjem smo pa pričakovali rezultate raziskovanj, ki jih je opravil avtor gornje razprave. V uvodu nam avtor izredno obširno opisuje, kako je bilo »Gradište« odkrito in kdo vse ima zasluge za to odkritje. V nadaljevanju prehaja k opisu svojega raziskovanja oziroma sondiranja tega zanimivega najdišča. Izvršeni sta bili dve sondi v samem gradišču, dve sondi izven gradišča in sonda čez obzidje. V prvih dveh sondah, ki sta bili v gradišču samem, so našli fragmente keramike prazgodovinske dobe, dočim je manjše število keramike slovanskega obdobja ležalo samo na površini. Rezultati obeh sond izven gradišča, a tik ob njem, so bili podobni. V eni so presekali tudi neolitsko stanovanjsko jamo. Fragmenti slovanske keramike pripadajo zopet površinski plasti. Pač pa so v teh zunanjih sondah našli tudi žgan hišni omet, o katerem avtor meni, da pripada nekdanjim grajskim stolpom (?), ali pa stanovanjskim hišam, ki so se naslanjale na nasip. Sonda pa, ki je bila narejena čez nasip, oziroma obzidje, je pokazala, da je bilo to napravljeno samo iz nasipane zemlje, ki so jo bili v ta namen izkopali na notranji strani gradišča. Nasip pa ni bil nikjer utrjen bodisi z leseno, bodisi s kakršno koli drugo trdnejšo konstrukcijo. V sami zemlji nasipa so pa našli fragmente keramike bronaste in neolitske dobe.

Ako izvzamemo najdbo 5 slovanskih naselbin, ki je pa le površinska, od katerih so nekatera ležala skoraj v neposredni bližini gradišča (najbolj oddaljena je ona, ki leži ca. 600 m od obzidja gradišča), so rezultati dosedanjih raziskovanj zelo skromni. Priznati moramo, da zaenkrat pač nimamo nikakršnega oprijemljivega dokaza, da bi mogli gradišče uvrstiti med slovanska gradišča. Teoretično lahko to seveda vseeno trdimo in po vsej verjetnosti tudi je slovansko, ker prav tako nimamo nobenega dokaza, da bi moglo pripadati gradišče kaki drugi etnični skupini, Sarmatom, Gepidom ali Avarom. Po današnjem stanju znanosti bi prišli v poštev samo Avari. Tudi drugod v Panonski ravnini so znana takšna in podobna gradišča, imenovana hringi, ki jih pripisujejo Avarom, čeprav doslej nobeno ni bilo sistematično raziskano. Začudi nas pa lahko le velikost našega, kakor tudi podobnih gradišč. Gradišče v Kikindi je izredno veliko, saj šteje v premeru ca. 180 m, z notranjim obzidjem pa celo 250 m, dočim še niso znane dimenzije skupaj z vsemi obzidji. Razen v ravninah gradišča tolikšnega obsega in premera skoraj nimamo. Sonde, ki so jih pri raziskovanju naredili, čeprav so bile ponekod tudi do 60 m dolge (navadno le ca. 10 m) a le po 2 m široke, so za velikost takega gradišča vendar premajhne. Zato tudi nismo dobili nikakršnih materialnih podatkov, komu naj to gradišče prisodimo. Fragmenti slovanske keramike na površini so nezadostni, da bi pripisali gradišče Slo-

vanom, ker so mogli ti fragmenti dospeti sem tudi kasneje, čeprav imenuje avtor gradišče kot slovansko mesto. Mislim pa, da se bodo z nadaljnjim raziskovanjem tega gradišča odkrili le bolj pomembni elementi, najsi je v resnici slovansko gradišče ali pa avarski hring. Tudi v zadnjem primeru se bodo gotovo našli materialni elementi.

Nekoliko konkretnejša domneva, ki jo avtor izraža, je ta, da naselbina ni bila v okviru samega obzidja, temveč izven njega. Na ta način bi imeli tukaj opraviti ne z obzidano naselbino, gradiščem v pravem pomenu besede, temveč s pribežališčem za primer nevarnosti (refugium, Flichburg). To avtorjevo mnenje bi bilo nekoliko utemeljeno z odkritjem naselbin izven gradišča. Ker pa tudi te naselbine niso raziskane in avtor samo omenja, da so se našle, sodim, da so našli tu le posamezne fragmente na površini zemlje, po katerih bi mogli slutiti, da so na teh mestih res bile naselbine. Dokler pa ne dobimo točnih podatkov o značaju teh naselbin, o njihovi velikosti in o času, v katerem so jih uporabljali, je pač težko ustvarjati konkretno zvezo med njimi in gradiščem. Tudi vprašanja in rezultati, ki smo jih dobili o obzidju z dva metra široko sondo, še nikakor niso dokončni. Avtor sicer zaenkrat ni odkril nikakršne druge konstrukcije (iz lesa ali kamenja), ki pa je dokaj verjetna že glede na višino danes ohranjenega nasipa, kateri je deloma še 2 do 3 m visok. Pa tudi če so njegove ugotovitve že danes povsem točne, ni nobene utemeljitve za domnevo, da pripada omet, ki so ga našli v sondah izven obzidja, stražnim stolpom, ker se takšni na navadnem nasipu iz zemlje ne bi mogli zgraditi. Vprašujemo se tudi, ali bo v tem obzidju sploh mogoče ugotoviti morebitne lesene ostanke, posebno še, ako leži gradišče na povsem suhem mestu. Z odsotnostjo kakršne koli druge konstrukcije v obzidju je to gradišče sorodno onemu v Mrsunjskem Lugu, ki ga je raziskoval Vinski. Tisto je mnogo manjše in leži na močvirnatih tleh. Ako bi tu bila lesena konstrukcija, bi se bila gotovo lahko ohranila. Tako pa moramo pač sklepati, da je stal le iz zemlje nasut nasip. Ni izključeno, da je bil podoben primer tudi na »Gradištu« pri Veliki Kikindi, kar nam pa lahko potrdijo samo bodoča izkopavanja.

Končni rezultat dosedanjih del bi bil ta, da je moglo biti »Gradište« le pribežališče, moglo pa je biti tudi stalna naselbina. Etnična pripadnost za sedaj še ni materialno ugotovljena, dokaj verjetno pa je lahko pripadalo tudi Slovanom. Čas, kdaj je to gradišče nastalo, še ni ugotovljen. Način graditve obzidja je bil lahko le iz navadno nasute zemlje, mogla je pa biti uporabljena tudi še kakšna masivnejša konstrukcija, in sicer bi dal prednost leseni. Možno je, da so bile v okolici gradišča slovanske naselbine, ki jih je pa treba še raziskati in ugotoviti njih odnos do gradišča.

Čeprav je to le začasno poročilo, kakor avtor izrecno pravi, bi omenil, da je le nekoliko preveč prostora posvečenega odkritju objekta. Dasi so zelo zanimiva mnenja posameznikov, kakšni so bili vtisi posameznikov in kaj je kdo ob tej priliki izjavil, menim, da vendar na to mesto ne spadajo. Prav tako neprijetno učinkuje na bralca, ko avtor poleg točnega opisa kontrole posameznih sond omenja tudi, kako so brali beležke itd. Po mojem mnenju spada to v organizacijo terenskega dela, iznajdljivosti vodje izko-

pavanja, dolžnost vodje, da čim bolj kontrolira celotno delo, da ga čim natančneje dokumentira, kar je razvidno iz njegovih dnevnikov, oziroma dnevnikov izkopavanja in drugih dokumentov. V znanstveno dokumentarni razpravi pa taki momenti napravijo vtis, kakor da se avtor boji in zavaruje pred eventualnimi kritikami terenskega dela, t. j. izkopavanja. Dasi je v zadnjem času nastalo pri nas nekakšno tekmovanje, kdo uporablja modernejši sistem pri raziskovanjih in so se oglasile razne umestne in neumestne kritike, je za starega terenskega delavca, kakor je avtor, ki ima že vrsto terenskih izkušenj, nekoliko nerodno, da se skuša že vnaprej zavarovati. Naj to delajo takšni, ki se šele učé terenskega dela. Koristno je omeniti le sistem dela, ki je bil pri raziskovanju v rabi. S tem je pa tudi znanosti že zadoščeno.

Djordje Mano-Zisi, dr. Rastislav Marić, Milutin Garašanin: *Iskopavanje na Orašju. Prethodni izveštaj o radovima u 1947 godini* (Srpska akademija nauka, Starinar, organ Arheološkog instituta SAN, Nova serija, Knjiga I, Beograd 1950, str. 143—167, 46 slik v tekstu in francoski povzetek).

Na mestu, kjer je domnevno nekdanj stal rimski municipium Aurelium Augustum Margum, so leta 1947 opravili znanstvena raziskovanja v obliki obsežnejšega sondiranja. Raziskovanja so vodili avtorji tega poročila. Poleg rimskih in staroslovanskih najdb so bila pomembna tudi prazgodovinska odkritja. Najstarejše najdbe na tem mestu pripadajo neolitski dobi in so identične z vinčansko kulturno skupino. Doslej odkrito gradivo ustreza mlajši vinčanski fazi, ki je v Vinči od 6,5 m do 3,0 m (str. 145). Iz te dobe so našli fragmente bikoničnih skodel, statuet in drugih objektov. Zanimivo je, da so našli tudi fragmente, ki bi jih mogli vzporediti s starčevačkim, oziroma kőrös materialom (slike, ki jih prinašajo avtorji, so tako nejasne, da ni mogoče razpoznavati nobenega ustreznega fragmenta, na katerega se sklicujejo). Iz rimske dobe so našli različno grajene stavbe, poredko z ostanki fresk, raznovrstno keramiko (med njo tudi terra sigillata, terra nigra), fragmente stekla in tudi fragmente kovinskih predmetov, kakor fibul itd. Prav tako zanimive so tudi slovanske ostaline na tem mestu. Mnogi objekti in predmeti segajo pa že globoko v srednji vek. Našli so razne jame, stavbe, ki so bile, kakor navajajo avtorji, zidane ali pa le ometane z glino, ognjišča, večje število keramike, ki je bila izdelana prostoročno ali pa na lončarskem kolesu, ter druge predmete. Potem, ko je bilo mesto zapuščeno kot naselbina, so ga, kakor kažejo najdbe v eni od sond (sonda III), uporabili kot grobišče. Po sodbi avtorjev spadajo tu najdeni grobovi že v zelo kasen čas, saj jih datirajo v nekoliko mlajši čas od XVI—XVII. stoletja. Mrličiči so bili pokopani v krstah, kar potrjujejo najdeni žebli ob glavi in nogah v vsakem grobu. Zanimiv je tudi grob, v katerem je bila pokopana samo glava. Avtorji sodijo, da je pokojnik umrl daleč od doma in so glavo prinesli na domače pokopališče samo zaradi opravila kulta (str. 160). Veliko bolj zanimivi in tudi veliko starejši so pa grobovi, ki so jih odkrili v sondi II. Avtorji jih datirajo v XI/XII. stoletje. Ti grobovi so bili tudi obdani z rimsko opeko v obliki deltoidne skrinje. Kot pridevke so skeleti zvečine imeli nekaj nakita,